

Розділ: Соціальна психологія

УДК 159.923.33 - 055.26

Особливості соціалізації дівчат з різними типами психологічної готовності до материнства

Н. В. Лучанінова
lnv14@yandex.ru

В статті розглядаються особливості ранньої соціалізації дівчат, які мають вплив на формування психологічної готовності до материнства. Розкривається роль раннього комунікативного досвіду, отриманого майбутньою матір'ю в спілкуванні із близькими дорослими, по яким можна судити по афективних слідах, залишених у її перших спогадах про себе й батька, про їхній стиль виховання, про свої прихильності. Формування психологічної готовності до материнства модулюється конкретними умовами, розглянутими в даній статті.

Ключові слова: психологічна готовність до материнства, рання соціалізація, ранній комунікативний досвід, виховні стратегії, готовність до функціонального материнства, готовність до ретрофлексивного материнства, готовність до нумінозного материнства, відсутність готовності до материнства.

В статье рассматриваются особенности ранней социализации девушек, которые имеют влияние на формирование психологической готовности к материнству. Раскрывается роль раннего коммуникативного опыта, полученного будущей матерью в общении с близкими взрослыми, по которым можно судить по аффективных следам, оставленным в ее первых воспоминаниях о себе и отце, о стиле воспитания, о своих привязанностях. Формирование психологической готовности к материнству модулируется конкретными условиями, рассмотренными в данной статье.

Ключевые слова: психологическая готовность к материнству, ранняя социализация, ранний коммуникативный опыт, воспитательные стратегии, готовность к функциональному материнству, готовность к ретрофлексивному материнству, готовность к нуминозному материнству, отсутствие готовности к материнству.

In the article the features of early socialization of girls that have an impact on the formation of psychological readiness for motherhood. The role of early communicative experience gained by future mother in communicating with older relatives, due to which can be seen in affective traces left in her first memories of herself and her father, about their parenting style of their commitment. Formation of psychological readiness for motherhood modulated by specific conditions that are described in this article.

Key words: psychological readiness for motherhood, early socialization, early communicative experience, educational strategies, functional readiness for motherhood, maternity retroflexive readiness, readiness for motherhood numinozive; absence readiness for motherhood.

Останнім часом ми бачимо все більше наукових праць, присвячених психології материнства, яке розглядається з боку гендерної психології (Т.В.Говорун, І.В.Найдовська, Г.А.Тьомкіна), як аспект сімейної психології (Е.Г.Ейдемільер, О.С.Кочарян), як складову жіночої особистості (Ч.Гілкрайст, Н.Чодороу).

Особливості соціалізації дівчат мають детермінуючу дію у формуванні психологічної готовності до материнства (О.С.Кочарян). Зростання випадків порушеного материнства, відказ від дитини, зростання числа штучних переривань вагітності – все це свідчення про те, що несформована материнська роль шкодить як самій матері, так і її дитині.

Психологічна готовність до материнства розглядається С. Ю. Мещеряковою [1] як специфічне особистісне утворення, стрижневим складником якого є суб'єкт-об'єктна орієнтація у ставленні до ще не народженої дитини. Це ставлення проєктується після народження дитини на реальну материнську поведінку й визначає її ефективність. С. Ю. Мещерякова пише, що психологічна готовність до материнства формується під впливом сполучення біологічних і соціальних факторів та, з одного боку, має інстинктивну основу, а, з другого, – виступає як особливе особистісне утворення. Г. Г. Філіппова [2] вважає, що мотиваційна основа материнської поведінки людини формується протягом всього життя, зазнаючи впливу як сприятливих, так і несприятливих факторів соціалізації особистості. Таким чином, дослідники, що вивчають материнство як частину особистісної сфери жінки, вважають, які одним із провідних факторів у становленні батьківства можна вважати повноцінне проходження різних вікових стадій, у процесі яких і закладаються мотиваційні основи материнства [2, 3, 4, 5, 6, 7].

Г. Г. Філіппова [3] виділяє шість етапів онтогенезу материнської сфери, серед яких перші два (етапи взаємодії із власною матір'ю в ранньому онтогенезі й ігровий етап і взаємодія з однолітками), зазнають найбільшого впливу з боку факторів соціалізації. Порушення в процесі соціалізації дівчинки (неадекватна взаємодія матері з дитиною, жорстоке поводження, конфліктні стосунки в родині, між дорослими, а також психопатичні риси батьків [2, 3, 4, 5, 6] є факторами, які приводять згодом до девіантного материнства в дівчат, що виховуються в таких умовах.

Результати клінічних спостережень ряду дослідників [7, 8] показали, що одна із причин девіантного материнства – порушення взаємин такої жінки з її власною матір'ю. Девіантна мати відштовхувалася своєю матір'ю з дитинства, у результаті чого ідентифікація з матір'ю й формування материнської ролі істотно ускладнюється. Виникають ті процеси, про які писав З. Фрейд [9], – компульсивне програвання ситуації дитинства.

С. Ю. Мещерякова як провідний фактор, що визначає психологічну готовність до материнства,

розглядає особливості комунікативного досвіду жінки в її ранньому дитинстві. Це не тільки характер особистості, ставлення людини до світу й до себе самої, а й основи майбутньої батьківської поведінки, що закладаються з перших днів життя [1]. С. Ю. Мещерякова припускає, що про характер раннього комунікативного досвіду, отриманого майбутньою матір'ю в спілкуванні із близькими дорослими, можна судити по афективних слідах, залишених у її перших спогадах про себе й батька, про їхній стиль виховання, про свої прихильності.

Велике значення в становленні батьківської поведінки С. Ю. Мещерякова, так само як і Г. Г. Філіппова, надає спілкуванню з однолітками, старшими й молодшими дітьми. Спілкування з однолітками проходить шлях свого становлення в міру перетворення об'єктного ставлення до іншої дитини на суб'єктне, коли інша дитина сприймається як «інший світ», що має свої власні думки, бажання, фантазії й поведінку, які потрібно взяти до уваги. На цьому етапі здобувається також і досвід, що формується майбутньою матір'ю в іграх з ляльками, в «доньки-матері». Про характер цього досвіду можна судити по спогадах майбутньої матері про улюблені ігри й іграшки, по наявності в неї переваг у спілкуванні з дітьми того чи того віку [10].

Для вивчення умов та особливостей соціалізації дівчат з виявленими нами типами психологічної готовності до материнства у роботі була використана методика аналізу ранніх спогадів (W. R. Rule). Найперші спогади посідають виняткове місце з двох причин [11]:

1. вони містять фундаментальну оцінку людиною самої себе й свого положення; це її перше узагальнення явищ, перший більш-менш повний символічний вираз самої себе й тих вимог, які до неї пред'являються;

2. це її суб'єктивний стартовий пункт, основа автобіографії, яку вона для себе створює.

Кожний спогад, яким би тривіальним він не здавався людині, являє для неї щось пам'ятне. Він говорить їй: «Ось чого ти повинна чекати», або: «Ось чого ти повинна уникати», або: «Ось що таке життя» [11, с. 72]. На думку А. Адлера [11], не буває випадкових спогадів: з незліченної безлічі вражень, які випадають на долю людини, вона вибирає для запам'ятовування тільки ті, які відчуються нею, як пов'язані з її нинішнім положенням. Ці спогади є «історією мого життя»; історією, яку людина повторює, щоб застерегти себе або утішити себе, або щоб підтримати спрямованість до обраної мети, щоб за допомогою колишніх переживань підготуватися до зустрічі з майбутнім, використовуючи перевірений стиль дій.

У ході проведення контент-аналізу ранніх спогадів було виділено такі діагностичні критерії [11]:

1. персонажі ранніх спогадів;
2. тип описуваних подій;
3. емоційне забарвлення спогадів;
4. кількість спогадів;
5. активність/пасивність суб'єкта;
6. локус контролю в ранньому спогаді

Результати контент-аналізу було переведено в кількісні показники, що відображають частоту прояву (у %) того чи того діагностичного показника у вибірках дівчат з різним типом психологічної готовності до материнства. Частота постання спогадів оцінювалася як відсоток досліджуваних, що мають діагностичну особливість спогаду. Результати представлені в Таблиці 1.1.

Група 1 – Жінки, в яких виявлено брак готовності до материнства

Група 2 – Готовність до функціонального материнства

Група 3 – Готовність до ретрофлексивного материнства

Група 4 – Готовність до нумінозного материнства

Таблиця 1.1

Особливості ранніх спогадів дівчат з різним типом психологічної готовності до материнства

Діагностичні ознаки ранніх спогадів	Група 1 n=50	Група 2 n=33	Група 3 n=28	Група 4 n=16
Персонажі ранніх спогадів				
Мати	76 (38)	90 (27)	93 (26)	94 (15)
Батько	30 (15)	36 (12)	14 (4)	19 (3)
Бабусі/дідусі	24 (12)	48 (16)	18 (5)	13 (2)
Одна в спогаді	36 (18)	15 (5)	29 (8)	6 (1)
Однолітки, друзі	64 (32)	33 (11)	43 (12)	25 (4)
Тип події				
Сімейні свята	14 (7)	55 (18)	21 (6)	31 (5)
Хвороби, травми, нещасні випадки	44 (22)	18 (6)	25 (7)	13 (2)
Поїздки, відпочинок	22 (11)	18 (6)	32 (9)	63 (10)
Невдачі	20 (10)	18 (6)	39 (11)	13 (2)
Отримання уваги	24 (12)	21 (7)	43 (12)	19 (3)
Погане поводження з дитиною	36 (18)	4 (12)	18 (5)	13 (2)
Турбота стосовно батьків	2 (1)	15 (5)	7 (2)	38 (6)

Спілкування з батьками, наповнене надвітальним змістом	20 (9)	18 (6)	11 (3)	44 (7)
Контроль відносин	8 (4)	6 (2)	4 (1)	25 (4)
Надання допомоги одноліткам, тваринам		9 (3)	7 (2)	(5)
Емоційний тон спогадів				
Позитивні спогади	28 (14)	68 (19)	36 (10)	63 (10)
«Нам добре разом»	26 (13)	45 (15)	25 (7)	-
Велика міцна родина	24 (12)	42 (14)	21 (6)	25 (4)
Турбота	20 (9)	42 (14)	21 (6)	31 (5)
Взаємна увага	28 (14)	57 (16)	36 (10)	50 (8)
Негативні спогади	42 (21)	18 (6)	14 (4)	19 (3)
Амбівалентні спогади	32 (16)	15 (5)	36 (10)	13 (2)
Образ	10 (5)	6 (2)	29 (8)	6 (1)

Примітка: у таблиці наведені тільки ті діагностичні ознаки ранніх спогадів, по яких надалі виявлені значимі розходження;

Виходячи з таблиці 1.1 ми бачимо, яким контентом заповнюються ранні дитячі спогади в жінок, що мають різний рівень сформованості готовності до материнства. Так, в жінок, що мають готовність до нумінозного материнства, тобто вищий ступінь готовності до материнства, найчастіше проявляються такі спогади, як спілкування з батьками, наповнене надвітальним змістом, тобто діяльністю, що не має певної потреби у реалізації, коли головною постає сама діяльність, а не результат.

У таблиці 1.2 представлені результати перевірки значимості розходжень частоти постановки діагностичних ознак ранніх спогадів у дівчат з різним типом психологічної готовності до материнства (використовується ϕ - критерій кутового перетворення Фішера).

Таблиця 1.2

Значимість розбіжностей частоти постановки спогадів у дівчат з різним типом психологічної готовності до материнства

Діагностичні ознаки ранніх спогадів	Розбіжності груп					
	ϕ 1-2	ϕ 1-3	ϕ 1-4	ϕ 2-3	ϕ 2-4	ϕ 3-4
Мати	1,69*	2,03*	1,84*	0,39	0,49	0,16
Батько	0,60	1,63	0,91	2,02*	1,31	0,38
Бабусі/дідусі	2,30*	0,64	1,05	2,60**	2,68**	0,47
Одна в спогаді	2,19*	0,67	2,73**	1,29	0,96	2,00*
Однолітки, друзі	2,78**	1,81*	2,81**	0,76	0,60	1,24
Сімейні свята	3,99**	0,83	1,46	2,72**	1,56	0,71
Хвороби, травми, нещасні випадки	2,54**	2,08*	2,53**	0,64	0,52	1,03
Поїздки, відпочинок	0,42	0,97	2,95**	1,26	3,09**	1,97*
Невдачі	0,23	1,79*	0,71	1,84*	0,50	2,00*
Одержання уваги	0,35	1,72*	0,49	1,86*	0,21	1,73*
Погане поводження з дитиною	2,56**	1,75*	1,96*	0,62	0,04	0,47
Турбота стосовно батьків	2,31**	1,09	3,60**	1,01	1,70*	2,48**
Спілкування з батьками, наповнене надвітальним змістом	0,21	1,1	1,80*	0,83	1,85**	2,48**
Контроль відносин	0,34	0,81	1,65*	0,46	1,80*	2,1*
Надання допомоги одноліткам, тваринам	0,42	0,70	1,67*	0,27	1,88*	2,05*
Позитивні спогади	2,70**	0,70	2,46**	1,72*	0,33	1,73**
«Нам добре разом»	1,82*	0,1	0,58	1,68*	1,89*	0,46
Велика міцна родина	1,72*	0,31	0,08	1,78*	1,19	0,1
Турбота	2,15*	0,21	0,89	1,69*	0,75	0,66
Взаємна увага	2,66**	0,73	0,74	1,65*	1,26	0,13
Негативні спогади	2,35**	2,69**	1,79*	0,41	0,05	0,38
Амбівалентні спогади	1,79*	0,33	1,67*	1,87*	0,25	1,78*
Образ	0,65	2,05*	0,48	2,45**	0,02	1,98*

Примітка: рівень значимості *- $p < 0,05$; **- $p < 0,01$;

Як видно з наведених у таблицях 1.1 й 1.2 даних, кожна досліджена група виявляє специфічні теми ранніх спогадів, які відбивають умови соціалізації й інфантильної травматизації дівчат з різним типом психологічної готовності до материнства:

I. Група дівчат з відмовою від материнства виявила істотне розходження в порівнянні із трьома іншими групами за частотою постання фігури матері в ранніх спогадах. Причому самі спогади наповнені негативними або амбівалентними переживаннями. Домінуючими фабулами спогадів у них є: погане поводження з дитиною й самотність. Суб'єктивне дитинство забарвлене нерозумінням, викриттям і критикою з боку матері, непотрібністю їй. Ця особливість може свідчити про відкидання або неухважність із боку матері в ранньому дитинстві, оскільки значущість фігури матері є досить великою, тому що дівчатка в ранньому дитинстві мають більш тісний контакт саме з нею, оскільки мати більшою мірою схильна сприймати доньку, як своє продовження. Це виявляється в безлічі дрібних деталей: більшій кількості часу, який відводиться на спілкування з дитиною, частіших фізичних контактах з немовлям-дівчинкою, більшому обмеженні рухомою активністю, частому приписуванні доньці яких-небудь потреб на підставі ідентифікації з нею [12]. У результаті такого позбавлення уваги (відкидання) з боку матері в цих дівчат ускладнена ідентифікація з матір'ю, що й пояснює наявні в них труднощі із прийняттям материнської ролі у власному житті. Це перегукується з даними G. Ph. D. Louis and E. Margohes [13], які відзначають, що жінка в період вагітності несвідомо повторює роль власної матері стосовно своєї дитини, відсутність позитивної материнської моделі поведінки буде створювати ускладнення в асиміляції материнства. Підтвердженням цього факту може служити збільшення частоти спогадів, де дівчинка одна, а також спогаду про хвороби, травми або нещасні випадки, у яких фігура матері не представлена як та, що допомагає (знижена якість холдингу). Самотність як тема ранніх спогадів указує на наявність травми позбавлення, а хвороби або отримані травми могли служити способом повернення уваги матері.

Разом з тим, для даної дослідженої групи характерні також спогади про друзів, однолітків, причому часто ці спогади мають позитивне емоційне забарвлення. Висока значимість друзів й однолітків у ранніх спогадах у цій групі, очевидно, свідчить про компенсаторний характер такого спілкування, що служить сферою заповнення дефіциту уваги й любові з боку матері й відмови від сфери спілкування з матір'ю. У спілкуванні з однолітками дівчата почувають свою самостійність, затребуваність, що в дорослому житті може проявлятися у великій цінності сфери спілкування й небажанні втрати її у зв'язку з народженням дитини й зміною способу життя, тому це може бути ще однією причиною утворення захисного інфантицидного комплексу. Даний комплекс включає такі риси, як інфантилізм, підвищену потребу в любові, пов'язану з почуттям позбавлення уваги й турботи в дитинстві, сексуальну нерозбірливість, егоцентризм, агресивність стосовно сексуального партнера й до власної дитини, особливо хлопчика. У фантазіях такі жінки самі – діти, тому в них немає бажання вагітніти. Якщо навіть вони цього й хочуть, то їм важко оточити дитину турботою й любов'ю, тому що їм самим здається, що вони недостатньо одержали цю любов.

II. Група дівчат із психологічною готовністю до функціонального материнства має найбільшу частоту постання спогадів, пов'язаних з фігурами матері й батька. Крім того, для цієї групи характерні спогади про бабусь або дідусів і про сімейні свята (дні народження, Новий рік та інші свята, коли вся родина збирається разом). При змістовому аналізі емоційного наповнення цих спогадів можна відзначити, що більшість із них містять позитивні емоції. Таким чином, ця особливість, на наш погляд, може бути зрозуміла не як висока значимість окремих осіб (мати, батько, бабуся, дідусь) у процесі соціалізації, а як у цілому значимість сімейного оточення й сімейних цінностей.

Типовими фабулами цих спогадів є: «нам добре разом», «велика міцна родина», «турбота», «взаємна увага», тощо. Наявність подібних фабул у ранньому досвіді може трансформуватися в життєву стратегію, спрямовану на створення й підтримку родини, у якій дитина бажана і якій приділяється достатня кількість уваги. Таким чином, сенс психологічної готовності до функціонального материнства полягає у відтворенні власного дитячого досвіду і є своєрідною спробою повернення в батьківську родину, де було «радісно й безтурботно». У цьому випадку з народженням дитини в дівчини не буде відбуватися дорослішання й сепарації від батьківського оточення, а, навпаки, будуть підсилюватися регресивні процеси злиття із власною родиною. Очевидно, механізмом формування готовності до функціонального материнства є трансгенераційне дублювання ціннісних установок і поведінки матері або її субститутів.

III. У групі дівчат із психологічною готовністю до ретрофлексивного материнства відзначаються такі особливості ранніх спогадів: збільшення частоти спогадів на тему самотності, а також ситуацій, пов'язаних з переживанням власних невдач, отримання/неотримання уваги, переживання образи й амбівалентні за емоційним значенням спогаду.

Аналізуючи особливості спогадів дівчат третьої дослідженої групи, можна відзначити, що для них також характерна тема самотності, як й у першій групі. Однак, на відміну від першої групи, де залишаючись одна, дівчина знаходила собі заняття й не виражала сильних негативних емоцій, досліджувані групи схильних до ретрофлексивного материнства страждають від самотності й відчують прагнення до возз'єднання з батьками, самотність для них виступає еквівалентом покинутості. Така покинутість у роботі Л. Бурбо розглядається як травма відкидання, котра створюється стражданням від браку спілкування з батьками. Тому в дорослому житті людина із травмою покинутості (Л. Бурбо позначає таку особистість як залежну) легко ототожнює себе, «зливається» з іншими й тому схильний вважати себе відповідальним за їхнє щастя або нещастя, точно так, як і їх вважає відповідальними за свої біди й радості. Психологічна готовність до ретрофлексивного материнства має на увазі фіксованість на іншому з умовою повернення добрих стосунків, тому наявність травми покинутості може бути чинником, що

сприяє формуванню саме такої готовності до материнства.

При аналізі емоційного наповнення ранніх спогадів було виявлено тільки значиме розходження за окремою емоцією образи, частота якої вірогідно вища в спогадах третьої дослідженої групи. Актуалізація емоції образи пов'язана з незрозумінням з боку близьких людей. На думку Л. Бурбо, така образа семантично має характер «зрадництва», ключовим моментом тут є порушення або втрата довіри, коли довіра порушена, це стає причиною страждань людини, яку зрадили. Захисною маскою при наявності травми зрадництва стає маска контролюючого, який піддаючи тотальному контролю стосунки, почуття й думки близьких йому людей захищається, приховує свою слабкість, уразливість, безпорадність. У такому типі психологічної готовності до материнства інфляція образи в ранніх спогадах може бути зрозуміла як реакція на неповернення материнського ставлення до іншої людини. Очевидно, отримані дані можна трактувати як наявність не тільки оральної фіксації, а, відповідно, травми позбавлення й покинутості, але і як наявність фіксацій на едіпальних стадіях розвитку, пов'язана з вирішенням проблеми суперництва в хлопчиків й асиміляції сексуальності в дівчат. Цей висновок має попередній характер і потребує більш детального дослідження.

Таким чином, ключовими травмами, що формують готовність до ретрофлексивного материнства, є травми відкидання (покинутості) і зрадництва, що призводять до залежних взаємин зі специфічною для них роллю «служіння іншому».

IV. Група дівчат із психологічною готовністю до нумінозного материнства характеризується збільшенням частоти спогадів, пов'язаних з наданням допомоги одноліткам і тваринам, турботою, виявленою до батьківських фігур, контролем (гіперконтролем) взаємин, спілкуванням з батьками, наповненим надвітальним змістом, у яких є замилювання природою, читання книг тощо. Одним словом, спогади цієї досліджуваної групи характеризуються «наївним альтруїзмом», про наявність якого писали Д. Брезієр і лама Сопа Ринпоче.

Таким чином, зазначені особливості свідчать про розширення «рольового кластеру» матері (Дж. Морено), коли дівчинка в ранньому дитинстві реалізує в поведінці основні якості материнського холдингу.

Крім оцінки умов ранньої соціалізації дівчат з різним типом психологічної готовності до материнства, ми спробували виявити виховні стратегії в їхніх батьківських родин. Для цієї мети нами використовувався питальник батьківського ставлення (А. Я. Варга, У. У. Столін). Батьківське ставлення розуміють як систему різноманітних почуттів стосовно дитини, поведінкових стереотипів, які практикуються у спілкуванні з нею, особливостей сприйняття й розуміння характеру особистості дитини, її вчинків. Питальник складається з 5 шкал, які діагностують стиль батьківського виховання:

- 1) «прийняття-відкидання» – інтегральне емоційне ставлення до дитини;
- 2) «кооперація» – соціально бажаний образ батьківського ставлення;
- 3) «симбіоз» – міжособистісна дистанція в спілкуванні з дитиною;
- 4) «авторитарна гіперсоціалізація» – форми й напрямки контролю за поведінкою дитини;
- 5) «маленький невдаха» – особливості сприйняття й розуміння дитини батьками.

Високий бал за відповідними шкалами інтерпретується як: відкидання, соціальна бажаність, симбіоз, гіперсоціалізація, інфантилізація.

В оригінальному варіанті цього питальника тест заповнюється кимсь із батьків або обома батьками. Для завдань нашого дослідження ми модифікували процедуру проведення питальника батьківського ставлення й твердження питальника були оцінені дівчатами нашої досліджуваної вибірки, як вони уявляють ставлення батьків до них у дитинстві, тобто процес виховання очима дитини. Таким чином, нами діагностувалося суб'єктивне сприйняття стилю батьківського ставлення в дівчат з різним типом психологічної готовності до материнства. Потім була підрахована частота постання того чи того стилю батьківського ставлення (по крайніх високих значеннях) у кожній із чотирьох вибірок, результати представлені в таблиці 1.3

Таблиця 1.3

Особливості батьківського виховання дівчат з різним типом психологічної готовності до материнства

Стиль батьківського виховання	Група 1 n=50	Група 2 n=33	Група 3 n=28	Група 4 n=16
Прийняття-відкидання	42 (21)	21 (7)	46 (13)	19 (3)
Кооперація	50 (25)	55 (18)	43 (12)	63 (10)
Симбіоз	20 (10)	33 (11)	18 (5)	25 (4)
Авторитарна гіперсоціалізація	28 (14)	33 (11)	21 (6)	19 (3)
Маленький невдаха	16 (8)	18 (6)	39 (11)	13 (2)

Таблиця 1.4 відбиває значимість розходжень частоти постання стилів батьківського виховання між дослідженими групами, використався критерій кутового перетворення Фішера (ϕ).

Таблиця 1.4

Значущість розходжень стилів батьківського виховання в дівчат з різним типом психологічної готовності до материнства

Стиль батьківського виховання	Розбіжності груп					
	Ф 1-2	Ф 1-3	Ф 1-4	Ф 2-3	Ф 2-4	Ф 3-4
прийняття-відкидання	2,31**	0,38	1,79*	2,11*	0,20	1,92*
кооперація	0,40	0,61	0,88	0,64	0,53	1,26
симбіоз	1,35	0,64	0,42	1,77*	0,60	0,87
авторитарна гіперсоціалізація	0,52	0,64	0,76	0,87	1,10	0,21
маленький невдаха	0,26	2,25**	0,35	1,84*	0,52	2,01*

Примітка: рівень значущості * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$;

Аналіз наведених у таблицях 1.3 й 1.4 даних дозволив виявити специфічні виховні стратегії для кожного типу психологічної готовності до материнства. При «відмові від материнства» такою стратегією є відкидання. Наявність такої особливості в дитячо-батьківських стосунках указує на відсутність інтересу до дитини, знецінювання її захоплень, неухважність із боку батьків. Така дефіцитарність уваги виражається в холодності й дистанційованості в міжособистісних взаєминах, які можуть існувати як стійкий стиль стосунків у родині. При такому варіанті дитячо-батьківських взаємин ускладнені процеси ідентифікації дівчини з матір'ю, що перешкоджає асиміляції нею жіночої материнської ролі.

При готовності до ретрофлексивного материнства виявлені дві специфічні виховні стратегії – відкидання й маленький невдаха. У цьому варіанті взаємини з батьками є більш травматичними, ніж у першій дослідженій групі, оскільки, крім дефіциту уваги, у стосунках батьків присутнє і прагнення фіксуватися на невдачах дитини. Такий тип взаємин утримує дитину в незрілому стані (ти нічого не можеш), одночасно, бажання досягнень може бути розглянуте як спроба привернення уваги батьків, тобто необхідність «заслужити» їхнє схвалення й позитивний інтерес. Таким чином, зазначені виховні стратегії сприяють підтримці залежних взаємин у родині, що є основою для формування готовності до ретрофлексивного материнства.

Стратегія прийняття специфічна двом видам готовності до материнства: функціональному й нумінозному. Ця виховна стратегія відбиває наявність позитивного інтересу до дитини в родині, дівчатами таке ставлення може сприйматися як увага й підтримка, надання турботи й допомоги з боку батьків. Разом з тим, як вказують Л. І. Вассерман і співавтори наявність подібної особливості виховання у стосунках донькамати може бути проявом обмеження самостійності доньки або потуранням їй з боку матері.

Таким чином, тип соціалізації дівчини в родині є моделюючим чинником формування майбутнього материнства, разом з тим, відсутня тверда детермінація материнства виховними стратегіями батьків. Цей факт уявляється важливим, тому що материнство не є ригідним утворенням, зумовленим тільки факторами дитинства, а підлягає корекції у зв'язку з його пластичністю.

На підставі проведеного аналізу раних спогадів і стилів батьківського виховання в групах дівчат з різним типом психологічної готовності до материнства ми можемо узагальнити отримані дані й виділити умови соціалізації особистості, що сприяють формуванню певного типу психологічної готовності до материнства (див. таблицю 1.5.)

Таблиця 1.5

Особливості соціалізації дівчат з різним типом психологічної готовності до материнства

№ пп	Тип психологічної готовності до материнства	Специфічні умови соціалізації
1	Брак готовності до материнства	Зниження якості материнського холдингу, ускладнення в ідентифікації з матір'ю й прийнятті материнської ролі. Виховна стратегія «відкидання».
2	Психологічна готовність до функціонального материнства	Висока значимість сімейного оточення, регресія, симбіоз. Материнство – трансгенераційне дублювання ціннісних установок і поведінки матері або її субститутів. Виховна стратегія «прийняття».
3	Психологічна готовність до ретрофлексивного материнства	Недоодержання уваги в батьківській родині, відсутність довіри у відносинах, травма позбавлення (покинутості). Схильність до формування залежних відносин і життєвої позиції «служіння іншому». Виховні стратегії «відкидання», «фіксація на невдачах».
4	Психологічна готовність до нумінозного материнства	Спілкування з батьками, наповнене надвітальним змістом, розширення «рольового кластера» матері в ранньому дитинстві. Виховна стратегія «прийняття».

Можливий вплив зазначених умов соціалізації в ранньому дитинстві в психологічній літературі розглядається шляхом перетворення травматичних епізодів інфантильного досвіду на стійкий життєвий сценарій. На думку Е. Берна, «...сценарій є результатом компульсивного повторення..., що говорить про те, що люди прагнуть знову й знову пережити нещасливі події свого дитинства» [14]. Аналіз життєвих сценаріїв заснований на тому, що більша частина життєвих планів і рішень виявляється сформованою в ранньому дитинстві або підлітковому віці, подальша ж біографія людини складається з поступового розгортання й приведення в дію чи того сценарного варіанту (рішення, приписання, заборони й т.п.).

Формування психологічної готовності до материнства модулюється умовами ранньої

соціалізації дівчат: для «браку готовності до материнства» такими умовами є ситуації, що ускладнюють ідентифікацію з матір'ю і прийняття материнської ролі, специфічною виховною стратегією є відкидання; для «готовності до функціонального материнства» - висока значущість сімейного оточення й виховна стратегія прийняття, що сприяє трансгенераційному дублюванню ціннісних установок і поведінки матері; для «готовності до ретрофлексивного материнства» - наявність травми занедбаності (відкинутості), а також стратегії відкидання й фіксації на невдачах, що сприяють формуванню залежних стосунків; для «готовності до нумінозного материнства» - розширення «рольового кластеру» матері в ранньому дитинстві й наявність стратегії прийняття.

Література

1. Мещерякова С. Ю. Психологическая готовность к материнству / С. Ю. Мещерякова // Вопросы психологии. — 2000. — № 5. — С. 18–27.
2. Филиппова Г. Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологии / Г. Г. Филиппова // Вопросы психологии. - 2001. — № 2. — С. 22–36.
3. Филиппова Г. Г. Материнство: сравнительно-психологический подход / Г. Г. Филиппова // Психологический журнал. — 1999. — Т. 20, № 5. — С. 81–88.
4. Филиппова Г. Г. Психологическая помощь семье в период перинатального развития ребенка / Г. Г. Филиппова // Дефектология. — 2003. — № 4. — С. 56–59.
5. Филиппова Г. Г. Психология материнства : учеб. пособие / Галина Георгиевна Филиппова. — М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. — 240 с.
6. Филиппова Г. Г. Психосоматические проблемы беременности и конфликт в материнской сфере / Г. Г. Филиппова // Ежегодник Российского психологического общества : материалы 3-го съезда психологов (25–28 июня 2003 года). — СПб., 2003. — Т. 8. — С. 58–61.
7. Брутман В. И. Влияние семейных факторов на формирование девиантного поведения матери / В. И. Брутман, А. Я. Варга, И. Ю. Хамитова // Психологический журнал. — 2000. — Т. 21, № 2. — С. 79–87.
8. Брутман В. И. Некоторые результаты обследования женщин, отказавшихся от своих новорожденных детей / В. И. Брутман, М. Г. Панкратова, С. Н. Ениколопов // Вопросы психологии. — 1994. — № 5. — С. 31–36.
9. Фрейд З. Введение в психоанализ : пер. с нем. / Зигмунд Фрейд. — СПб.: Азбука-классика, 2009. — 480 с.
10. Гурьянова Т. А. Развитие психологической готовности к материнству на стадии планирования беременности, во время беременности и после родов : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 „Общая психология, история психологии” / Гурьянова Татьяна Александровна. — М. : РГБ, 2005. — 134 с.
11. Сидоренко Е. В. Терапия и тренинг по Альфреду Адлеру / Елена Васильевна Сидоренко. — СПб. : Речь, 2000. — 347 с.
12. Варга А. Введение в системную семейную психотерапию / Анна Варга. — М. : Когито-Центр, 2009. — 181 с.
13. Louis G. Ph. D. The motherhood report: how women feel about being mothers / G. Ph. D. Louis, E. Margolis. — New York : McGraw-Hill Publ. Comp., 1987. — 256 p.
14. Штайнер К. Сценарии жизни людей : Школа Эрика Берна / Клод Штайнер ; [пер. с англ. Е. Клиорина]. — СПб. : Питер, 2003. — 416 с.

Literatura

1. Meshherjakova S. Ju. Psihologicheskaja gotovnost' k materinstvu / S. Ju. Meshherjakova // Voprosy psihologii. — 2000. — № 5. — S. 18–27.
2. Filippova G. G. Materinstvo i osnovnye aspekty ego issledovanija v psihologii / G. G. Filippova // Voprosy psihologii. - 2001. — № 2. — S. 22–36.
3. Filippova G. G. Materinstvo: sravnitel'no-psihologicheskij podhod / G. G. Filippova // Psihologicheskij zhurnal. — 1999. — Т. 20, № 5. — S. 81–88.
4. Filippova G. G. Psihologicheskaja pomoshh' sem'e v period perinatal'nogo razvitija rebenka / G. G. Filippova // Defektologija. — 2003. — № 4. — S. 56–59.
5. Filippova G. G. Psihologija materinstva : ucheb. posobie / Galina Georgievna Filippova. — М. : Izd-vo In-ta psihoterapii, 2002. — 240 s.
6. Filippova G. G. Psihosomaticheskie problemy beremennosti i konflikt v materinskoj sfere / G. G. Filippova // Ezhegodnik Rossijskogo psihologicheskogo obshhestva : materialy 3-go s#ezda psihologov (25–28 ijunja 2003 goda). — SPb., 2003. — Т. 8. — S. 58–61.
7. Brutman V. I. Vlijanie semejnyh faktorov na formirovanie deviantnogo povedenija materi / V. I. Brutman, A. Ja. Varga, I. Ju. Hamitova // Psihologicheskij zhurnal. — 2000. — Т. 21, № 2. — S. 79–87.
8. Brutman V. I. Nekotorye rezul'taty obsledovanija zhenshhin, otkazavshihja ot svoih novorozhdennyh detej / V. I. Brutman, M. G. Pankratova, S. N. Enikolopov // Voprosy psihologii. — 1994. — № 5. — S. 31–36.
9. Frejd Z. Vvedenie v psihoanaliz : per. s nem. / Zigmund Frejd. — SPb.: Azbuka-klassika, 2009. — 480 s.
10. Gur'janova T. A. Razvitie psihologicheskoj gotovnosti k materinstvu na stadii planirovanija beremennosti, vo vremja beremennosti i posle rodov : dis. ... kand. psihol. nauk : spec. 19.00.01 „Obshhaja psihologija, istorija psihologii” / Gur'janova Tat'jana Aleksandrovna. — М. : RGB, 2005. — 134 с.
11. Sidorenko E. V. Terapija i trening po Al'fredu Adleru / Elena Vasil'evna Sidorenko. — SPb. : Rech', 2000. — 347 s.
12. Varga A. Vvedenie v sistemnuju semejnuju psihoterapiju / Anna Varga. — М. : Kogito-Centr, 2009. — 181 s.
13. Louis G. Ph. D. The motherhood report: how women feel about being mothers / G. Ph. D. Louis, E. Margolis. — New York : McGraw-Hill Publ. Comp., 1987. — 256 r.
14. Shtajner K. Scenarii zhizni ljudej : Shkola Jerika Berna / Klod Shtajner ; [per. s angl. E. Kliorina]. — SPb. : Piter, 2003. — 416 s.